

1. Қазақстан Республикасының қолмастық құқықтары кегіздері

1.1.

Қолмастық құқық - 2015 жылы 1 қаңтарда күшіне
енген Қазақстан Республикасының Қолмастық Кодекінде
бекітілген, қазанға үлкен зиян тигізетін құқықбұзушылықтар
да, яғни қолмастыққа қарастыратын құқық.

1.2.

Қолмастық - қазанға зиян тигізетін, ауыр іс-әрекет немесе
әрекетсіздік. Белгілері: қолмастық құқық бұзушы.

Қолмастық теріс қолмастық - қазанға алып келетін зардабы
төмен. Белгілері: қолмастық құқық бұзғанда.

Айырмашылығы: Қолмастыққа қарағанда ауыр, қатаң түрде
орындалады.

1.3.

(467) Қолмастық құқықбұзушылық - құрамы - 467 баптан
тұратын ҚР-ның Қолмастық Кодекінде бекітілген заңдар
мен нормативтік құқықтық актілерінің сақталмауына
алып келетін әрекет немесе әрекетсіздік. Ол айып, кінә,
жаза және іс-әрекет деген элементтерден тұрады.

1.4.

Жаза - бұзылған құқықты қалпына келтіру үшін құқық бұзушыға қатысты қолданылатын шара. Оған айыппұл, бас бостандығынан айыру, мүлік тәркілеу жатады.

1.5

Терроризм мен экстремизм - қазіргі заманда ең өзекті мәселелердің бірі. Біздің елімізде террористтік және экстремисттік іс-әрекеттер қатаң жазаланады, бірақ опасыздық жасаған адамды Қазақстан Республикасының азаматынан айырады, мемлекеттің территориясынан шығарылып жібереді. (Экстремизм)
Экстремисттік әрекеттерді 2005 жыл 18 ақпанда қабылданған "Экстремизм туралы" Заң қадағалайды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясында бекітілген. Қылмыстық Кодекстің 175 бабы "Мемлекетке опасыздық жасау", 180 бабы "Сепаратисттік іс-әрекеттер", 405 бабы "Қазандық және діни ұйымдардың (сепарат) террористтік және экстремисттік іс-әрекеттері" де елдің толықтай сақталады. Сонымен, мемлекеттік мекемелерде күзет жүйесін жетілдіруді ұсынамын. Осылайша, экстремизм мен терроризмге қарсы күресуге болады.

Әрбір мемлекеттің өзіндік нормаларға тән заңдар жүйесі болады. Әр елдің ең басты заңы бұл Конституция. Конституциядан бөлек әртүрлі жағдайларға байланысты заңдар бар. Егер белгілі бір субъектінің тарапынан құқық бұзушылық орын алған жағдайда, субъекті қолмыстың ауырлығына қарай қолмыстың кодексі бойынша немесе әкімшілік құқық бұзушылық кодексі бойынша жауапқа тартылады.

Нағыз Қазақстан Республикасы бойынша айтатын болсам. Мемлекет өз егемендігін алғаннан кейін 1995 жылы Конституцияны жариялады. ҚР Конституциясы 9 бөлімнен және 99-баптан тұрады. Атап көп заңды салмай ҚР Қолмыстың кодексі шықты. ҚР ҚК екі бөлімнен тұрады және ерекше.

Белгілі бір субъекті құқық бұзған жағдайда, оның іс-әрекеті әртүрлі тараптар бойынша тексеріледі. Істеген қолмысқа байланысты субъекті жеңіл, орташа, ауыр немесе аса ауыр жаза алады. Мәселен, егер ұрлық әрекеті немесе тонау болатын болса бұл жеңіл жаза түріне жатады. Қолмыскер ұрлық әрекеті үшін Қазақстан Республикасының Қолмыстың Кодексінің 188-бабына сәйкес айыпталыады. Бірақ ұрлық кезінде де әртүрлі фактілер ескеріледі. Мәселен егер ұрлық екі айлық есептен жоғары болмаса май айыппұл төленеді. Ал егер асыр кетсе іс сот төрелігімен қарастырылады. Бизнестік мекемеден ұрлық жасалған жағдайда он айлық есеп бойынша қарастырылады. Аса ауыр жазамен жазаланатын қылмыс түрін атап өтетін болсам. Қатты әдіспен адам өлтіруді жасауға болады. Адамды өлтіру ҚР Конституциясының 99-бабы бойынша жазаланады. Сонымен қатар айыпталушы 12 жылдан аса бас

Бостандықтан айырылаша немесе өмір шұққа дейін бас бостандықтан айырылу жағдайы алады.

Әрбір адам заң бойынша кәмелеттік жасқа толғаннан кейін заңа әрекетке қабілетті болып саналады. Бірақ 16-14 жаспен бастап жұртпен әрекетке қабілетті. Егерде кәмелеттік жасқа толмаған бірақ 14-16 жасқа жеткен жасөспірім құқық бұзушылық жасаған жағдайда, бала бақылауға алынған, психолог мамандардың қарауында болуы тиіс. Аса ауыр қылмыс жасаған кәмелеттік жасқа толмаған балаларға арналған колонияға жіберілуі тиіс. Егерде қылмыс жасаған бала 14-16 жасқа жетпеген жағдайда ата-анасына айыппұл салынған ата-ана ҚР ҚК 140-бабына сәйкес айыпталар. Егер аса ауыр қылмыс жасаған болса ата-ананы ата-ана құқығынан айыруы тиіс.

Өзіміз қорғанысқа келе Қазақстан Республикасының Қолмастық Кодексі мемлекет азаматтарының құқығын қорғалуы үшін қажет. Сонымен қатар қолмастық тиісті жаза алуы үшін ҚК бойынша жауапқа тартылады. Бұл қолмастық құқық бұзушылықтар тоқтату және мемлекет тәртібін сақтаудың бірінен бірі құралы.

Қазақстан Республикасының қолланылатын құқықтық негіздері.

Қолланылатын заңнамалық актілеріміз - адам өміріне заңнамалық келтіретін, ресми заңнамалық құқықпен келтіретін ең жақын әрекет.

Қолланылатын заңнамалық актілер "қолланылатын" деп аталады.

Қолланылатын заңнамалық актілеріміз ҚР ҚҰЖ Бағдарлы Байланысқа жатады.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінің түрлері бар. Мысалына байланысты: ауыр, ауырлық орташа, жеңіл деп бөлінеді. Адам өміріне зиян тигізген келесі адам өмірімен қолланылатын "12 жауапкершілік бойынша" ретінде бас бостандықтан айырылады. Қолланылатын

Қоректе: "адам сауықсыздығы", зорлық, қорлық, заңсыз бала асырап алу, пара алу (366), пара беру (367) бағдарлы Байланысқа іс жүргізіліп сәйкесінше тиісті жағдайға таланып отырады.

Бірақ, жағдай жеңілдетуге болады. Мысалы: айыпталушының кәсіптік жасына толмаған балалары келесі ресми заңнамалық құқықпен келесі жағдайға жетпейді.

Бұл - қолланылатын құқық деп аталады. Айыпталушы тарап пен жағалаушы тарап заңгер жауапкершіліктері сотта ақталуға, жағдай жеңілдетуге, қолланылатын айыпталушының қорғалуға мүдделі. Соттақ бұрын тергеу жұмыстары жүргізіліп мұнда тергеуші мен айыпталушы жүргізеді.

Қолланылатын іс-әрекетке барған тұрғын оқи жағдайға жауап беруі мүмкін. "Қолланылатын жағдаймен қатар" ретінде, әр нәрсенің оқи сұрауы бар. Мысалы: қолланылатын, таланып отыратын жағдай өтеп шығуына қажет.

Сонымен, "қолланылатын пен жағдай" екеуі еліз ұғымына қолланылатын жағдайға жағдайға таланып.

Қолланылатын іс-әрекетке барған тұрғын оқи жағдайға жауап беруі мүмкін. "Қолланылатын жағдаймен қатар" ретінде, әр нәрсенің оқи сұрауы бар. Мысалы: қолланылатын, таланып отыратын жағдай өтеп шығуына қажет.

Сонымен, "қолланылатын пен жағдай" екеуі еліз ұғымына қолланылатын жағдайға жағдайға таланып.

Қолланылатын іс-әрекетке барған тұрғын оқи жағдайға жауап беруі мүмкін. "Қолланылатын жағдаймен қатар" ретінде, әр нәрсенің оқи сұрауы бар. Мысалы: қолланылатын, таланып отыратын жағдай өтеп шығуына қажет.

Сонымен, "қолланылатын пен жағдай" екеуі еліз ұғымына қолланылатын жағдайға жағдайға таланып.

Қолланылатын іс-әрекетке барған тұрғын оқи жағдайға жауап беруі мүмкін. "Қолланылатын жағдаймен қатар" ретінде, әр нәрсенің оқи сұрауы бар. Мысалы: қолланылатын, таланып отыратын жағдай өтеп шығуына қажет.

Ал, қолымыз жасалау үшін қайтпек керек? Отбасы институтын берген тәрбиені алушымыз керек. Аталған қолымыздың дәрі тәрбиесіздіктен шотарот. "Ұяда не көрсен, ұшқанда оны ілкі" дегеніміз, ұядағы тәрбие рұжым болса, жасөспірім шақтан бастап қолымыздың жасқа толмаған тұлғалар арасында қолымыз көп болар. Дрекетке қабілеттілік 18 жасстан болса, қолымыздың қабілеттілік 14-16 жасстан бастап. Егер 14 жасқа толмаған болса, қолымыз жасаса оны, ата-анасы немесе жауап өкілі жауап берері. Ұрылған жасан, ұрылған жама 2 м. 17-дан астам болса сотқа режік жетері. Ал аспаса, айыпкер т.б. жағалау шараларға қолымыз жетер. Бұл жасалған, яғни білімсіздікпен жасалған қолымыз жасөспірімнің өміріне қауіп рет бол түсері. Өйткені мемлекеттік жұмыстарға, тартымдыларға (яғни, депутат, мекендік бола аймайды), жоғары лауазым иесі бола аймайды. Мұндай жағдай басқа да жұмыстарға кіру-кірмеуі екіталай. Сондықтан, әр нәрсені ақылмен шешкен жок. Заң дәріне біреуі. Біреуге жеңіл, біреуге қатты қаралайды. ҚР ҚҰК көрсетілгендей, әр істің өз сұрауы бар. Өмірі қоршаққан қолымыз әр ағаштың артында қолымыз және оны жабдырғандықын қорғаушы, қолымыздың қолымыздың мүшелері, прокурор, тергеуші, заңгер, құда және сот тұрады. Сот шотарған үкімімен қолымыз жағалау өтеп, мерзімі біткен соң, бастауға шотарот. Қолымыздың режіміміз-айтар тілме де аудар соң. Қолымыздың дрекеттің құрбаны болмақ жан қорғаушы немесе қорғаушы қайтады. Әр салақтың мамандары сон үшін мақрай терік төгуде.

Қазақстан Республикасында адам және адамның құқықтық мәртебесінің конституциялық негіздері.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жоңғарынан бастап, ең бірінші орынға адам және адамның құқықтық мәртебесін бірінші орынға қайып келе жатыр. Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы өзін тек тәуелсіз, әлсізеттік, зайырлы, ұлттарын, демократиялық мемлекет ретінде жариялап қана қоймай, мемлекет үшін ең бірінші орынға адам және адамның құқықтарының сақталуы екенін аңғарды. Әр жеке тұлға өз құқығымен қатар міндетінде білімі тиіс деп санаймын.

Әкімімізге қай, қазіргі тақда әр адам өз құқығын біле бермейді. Сол себепті, қазанда даулар тұрғандайды. Бүгелімізді өмірде де құқықтық айналтқан ролі зор. Сауда жасаған, жұмыста тұрғанда, өле неже тұрғанда қарым-қатынаста болғанда сіздің құқығыңыз зақым қоралы тұрғанда ұлттық керексіз. Мысал: сауда жасаған уақытта сіз белгілі бір уақыт ішінде тауарды айырбастап немесе иеліке қайтара аласыз. Ал айырбастау мен қайтаруға келмейтін заттардан басқа (іш киім, мата, қызыл т.б.) сізге тауарды 10 күн ішінде айырбастау немесе қайтаруға тиісті, әрине өңірден біреу тиісті тетіктеріңіз болса. Олай болмаған жағдайда, сіз сот арқылы өз құқығыңызды қорғап, (психология) психикаңызға жер еткені үшін, үстінен ақша талап етуге құқығыңыз. Сол себепті өз құқығыңызды білу өте маңызды.

Құқық түсінігінің ең алғашқы сатысы - отбасыдан басталады. Әр адам дүниеге келген сәттен бастап, отбасы мүшелерімен қарым-қатынасқа түседі. Отбасы - ең алғашқы құқықтық институт болып табылады. Сол себепті мемлекет отбасы жағдайына аса мән береді. Көптеген заңнамалар отбасының құқығын білу, (ақыл) оны қорғай алуға ролі зор екенін аңғарды.

(Отбасында сіз) Әр адамның құқығы заңмен қорғалады және әр адам өз құқығын заң аясында қорғай алады. Мәселен: жұмыста тұрған уақытта өз құқығыңызды білу маңызды. Бүгінгі 2015 ж. 23 қарашада қабылданған "Еңбек кодексіне" өзгеріс енгізілген жұмыста тұрған кезде уақытша мерзімі 3 айдан аса алмайды, оқуға оқуға сіз заң мерзіміде жұмыста қабілетіңіз болған есептелмейді. Жұмыс беруші сіздің құқығыңызды құқығыңыз өз мәшгерден көп уақытта ұстап қала алмайды. Сондай-ақ сізді әзілет сіз жаламен жұмыстан шығара алмайды. Ондай жағдайда сіз еңбек инспекциясына хабарлауыңызға болады. Осындай кінәсізін дәуіс құқығы мәртебесін білмей және оны қорғай алмаудан тұрады. Сол себепті өз құқығыңызды аяқталмайтын дәуіс білу өмірде көптеген нәрсеге көмектеседі. Біздің құқығымыз шешенет тарапынан заңмен қорғалатын тұрған ұлтпаушымыз қорғалат.

Қазақстан Республикасы әкімшілік құқық негіздері
Қазақстан Республикасы әкімшілік құқыққа негізделген мемлекет
Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық туралы» Заң 2014 жылдың
29 желтоқсан қабылданған. Мемлекет әртүрлі кодекстермен елпатталады.
Алар: азаматтық және қылмыстық кодекс, Адамның жұмыс
пен отбасы құрылымы байланысты «еңбек туралы» және «неке және отбасы
туралы» деп жазылған табады. Ал қазіргі мәселе бұл әкімшілік
құқық жүйесі.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың негізі қылмыстық кодекспен
көрсетіледі. Әрбір адам өз әкімшілік құқығын қорғауға құқылы.
Қылмыстық кодекспен сөйкес, егер адам ауыр қылмыс жасаға, басқа
адамға ауыр нұсқан келтірсе, алдау, пара беру орындамса үлкен
ауыр жазамен жазаланады. Қазақстан Республикасының қылмыстық
кодекстің 99-бабының 1-бөліміне сөйкес, егерде адам өлтіру
болса, өмір бойы бас бостандықтан айыру немесе 13 жылдан
26 жылға дейін қамалға алынғы процесстері жүреді. Әкімшілік
құқық кәмілет жасқа тамшалан (б) жасөспірімдермен айналысатын
құқық саласы. Кәмілет жасқа тамшалан жасөспірімдер қылмыс
жасаса ата-анасы жауапты болады. Егерде ата-анасы (әрі)
жұмысқа дәріменсіз болса, кәмілет жасқа тамшалан жасөспірімнің
жұмыс жасауға толықтай құқығы бар. Бірақ ауыр жұк көтеруге,
сыйластық жоқ жерде жұмыс жасауға, бөшапым сөздер айтылатын
жерде жүруге болмайды. 14 жасқа дейін қорғаншылық, 14-тен
18 жасқа дейін қамқоршылық жүйесі өз жазасын табады. Егерде
кәмілет жасқа тамшалан жасөспірім қылмыс жасаса, ата-анасы
өзін жауапты болады. Мүдәсі бұзақышықты қоймай жатырса
ата-анасы арнайы түзеу лагерлеріне жіберуге тиіс болады деп те
есептейміз. Себебі оқушы ата-анасы айтқан

сөзіне көнбесе, кері іс-әрекет жасаса ата-ана шарасыз болып қалады. Жалпы жасөспірімнің тәйбелі салыптан заттарды ұстап, біреуді ұркіту мақсатында істейтін қылықтары жоғалта жатпаса. Ата-ана үшін баланың мақсаты орында оқып, білім алып, тәрбиенің пайдалансына көмектін құндылықтарды сіздерге маңызды. Ортақ тұрғысында, егер балалар қымыс жасаса, онымен юрисдикциялық немесе бейюрисдикциялық қоғам айналысады юрисдикциялық бұл сот жүйесі, құқық қорғау органдары. Ал бейюрисдикциялық жүйе деп мектеп тәртібін, жүйе тәртібін айтамыз. Яғни тәрбиелік мектеп айналысатын жүйе. Жасөспірім мектеп заңына нұсқа келтірсе, ата-анасы сол заңды өтеу үшін айлауы тәлімді. Мектепте тәрбиені түсуге немесе түрлі іс-шаралар өткізіледі. Ал жасөспірімнің дұрыс дамып, жетілуіне әсер етеді. Баланың балаға ауыр емес қымыс немесе бұлтартп өз айтқаны ол адам құқық қорғау органдарына жүрінуге тиіс. Ал бала теріс іс-әрекет жасаса, арнайы соны түзейтін мәліметке немесе ата-анасы тәрбиелімен айналысуы тиіс. Қазіргі кезде көптеген әкімшілік құқықбұзушылықтар орыс алып жаттыр. Жастар некіс дұрыс, некіс жаман екеңік білмейді, оларға көмектен ауыр қымыс жасайды. Сол үшін көмекке талмалан жасөспірімдер өз ісінде обай болуы тиіс. Баламақта жүйе саласына балсын, әмір ұру салтына балсын нұсқа келтіреді.

Қорытындылай келе, қоғам бәріне ортақ жүйе. Оны сақтап, ұстап, қорғау біздің міндетіміз. Айтқаны көмек, әкімшілік құқық жүйесі өте үлкен орыс алып тұр. Сол үшін құқықбұзушылыққа қарсы іс-әрекеттер айналысатын ұйымдарды құрудың керек. Көмекке жасқа талмалан жасөспірімдердің құқығы өте маңызды құндылық.

"Қазақстан Республикасы Конституциялық құқығының негіздері"

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылданды. Конституция 9 бөлімнен және 99 баптан тұрады. Бұл Конституция жалпы сипаттамалардан бастап алып, дегенмен ерекшеліктеріне дейін ҚР президенті, парламенті, сот бөлімі сияқты мақұрыптарды қамтиды.

Конституциялық құқық азаматтардың құқығын қорғауға негізделген. Жеке бас бостандығы, өмір еркіндігі, құқықтық нормаларға сәйкес адам құқығының қорғауға осының барлығын конституциялық құқық реттейді. Конституциялық құқықтың бастапқы субъектісі ҚР азаматы, жекетірі.

Қазақстан Республикасы - құқықтық мемлекет. Соған сәйкес, адам және азаматтың құқықтық мәртебесі арасында бәрі тең. Кез-келген азаматтың жеке таңдау жасауға, құқығының қорғауына қамтамасыз етуге және талап етуге құқығы. Сірәндай жекетірі өзге тұлғаның жекесіне өтіп, қол сұға да амайды. Мәселен, ҚР Конституциясының 17-бабына сәйкес, ешкім жекетірінің қадір - қасиетіне қол сұға амайды.

Мемлекетімізде биік және биікеді. Алар: заң шығарушы, атқарушы және сот биігі. Заң шығарушы билікке парламент жатады. Парламент туралы Конституцияның IV-бабында айтылған. Ал атқарушы орманға. ҚР үкіметі жатады. Сот биігінің басты көзі - сот. Құқықтарға сәйкес сот Конституциядан басқа ешкімге тәуелді емес және оның үстемдігі жоқ.

Қазақстан Республикасында 40 жасқа толған, соның 15 жыда Қазақстанда тұрып, өскі елде дүниеле келген, жоғары білімі бар, ұлттық тәуелді білімін және т.б. қазіргі уақытта сәйкес келетін тұрғы Республика президенті бала алады. Конституцияның 3-бабында Президент туралы айтылған. Ондағы 40-баба сәйкес, Президент мемлекет атынан сөз сөйлеуге және басқа да мүлкішіліктерге құқылы. Бұл мұртыбедері адам азаматтық беру мәселелеріне жауапты. Елімізде Президент өкіметтілігі 7 жыл. Президент сайлау арқылы тағайындалады.

Атадан табыралтардың барлығы Конституцияда бекітілген. Және барлығы да қандамысқа не ешқандай адам бұл Конституцияны және оның ережелерін өзгерте алмайды.

Қазақстан Республикасы Конституциялық құқықтық кезіңдері.
Қазақстан Республикасы - егеменді, тәуелсіз мемлекет. Оның
тәуелсіздігі мен еліздігі Конституциясымен дәлелденіп ашық.
Конституция 1995 жылы 30 тамызда қабылданды және бұл күн әлі
күнге дейін мойындалып келеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясы 9 бөліммен, 99
баптан тұрады. 1-бөлімі: жалпы ережелер. Бұл бөлімде барлық адам сақтау-
ға тиіс талаптар ережелер айтылады. 2-бөлімі: адам және адам-
зат. Бұл бөлімде адам және адамзаттық құқығы жөнінде айтылады.
Яғни, Қазақстан Республикасында адам құқығы жан-жақты қорғалады.
Бірақ құқығы, еркін құқығы, т.е.с. Мәселен, "Еркін құқығы" жөніндегі
декларация 2015 жылы қабылданды және сол кезден бері тұрақты
құқығы адам әрі қорғалады. 3-бөлімі: Президент. Қазақстан Республикасы
Президентінің жалпы сипаты берілген. Мәселен, Президент басшылық
деген, тұрақтылық құрамында баулы керек, жасы 40-жасқа
кеңірек, сотталмаған, жетпіс бір жасқа дейін баулы қажет. Осы талап-
тар сақталса ғана сіз Президент бола аласыз. Сонымен қатар,
Конституциясында басқа да мемлекеттік басқару органдар
жүйесі туралы айтылған. Сот бөлімі, Үкімет, Парламент, т.е.с. Мәселен,
парламент. Парламент 2 палатадан тұрады. Жетпіс және төлмені
Парламент мүшесі баулы үшін жасы 30 жасқа кеңірек болуы
қажет, жетпіс бір жасқа дейін баулы, сотталмаған баулы тиіс. Сот бөлімі.
Сот бөлімі Конституциямен Заңға бағынады және әділ өтеді.
Әділетсіз өткен жағдайда құқық қорғау органдары іске қосылады.
Және соның бөлімі қорғалады ережелер. Бұл бөлімде 1-бөлім сияқты
талаптар ережелер жазылған.

Қорғаламай келе, Қазақстан Республикасының Конституциясы -

Сенда еліміздің талбытай алатын жазыламан көре аламыз. Бар адамның құқығы, биік түйеі, бала құқығы, бәрі де конституциямен қорғалған. Конституцияның қабылдануы еліміздің бүгден бір тегістігіне жатады. Және де бұл тегістігімізді қорғап, қастерлеу әрбір қазақстандағы адамның борышы.